

Ю. У. Блізнец

Навук. кір. – А. А. Станкевіч, д-р філал. навук,
прафесар

АЛІТЭРАЦЫЯ ЯК СРОДАК ВЫЯЎЛЕНЧАЙ ВЫРАЗНАСЦІ Ё ПАЭЗІІ Я. ЯНІШЧЫЦ

У артыкуле аналізуецца адзін з самых распаўсюджаных прыёмаў гукавой інструментарыі верша – алітэрацыя – у паэтычнай творчасці Яўгеніі Янішчыц. Пры гэтым апісваюцца тыпы і віды паўтораў зычных і іх спалучэнняў паводле характару гукаў, пазіцыі ў радку, спалучальнасці паміж сабою, прадметна-сэнсавых асацыяцый, якія яны выклікаюць; акрэсліваецца іх стылістычная роля ў паэтычным маўленні Я. Янішчыц.

У паэтычнай мове існуюць разнастайныя прыёмы ўзмацнення фанетычнай выразнасці. Паэты нібы спецыяльна імкнучца дасягнуць гукавога падабенства лексікі, падбіраць словы, у якіх паўтараюцца адны і тыя ж падобныя гукі, цэлыя сугуччы. Гэта звязана з агульнымі эстэтычнымі мэтамі паэзіі: уздзеянчаць на чытача не толькі зместам і вобразнай сістэмай паэтычнага твора, але і яго фармальнай структурай. У залежнасці ад характару гукаў, якія паўтараюцца ў суседніх словах выказвання, адрозніваюць два асноўныя тыпы гукавых паўтораў: алітэрацыю і асананс. Алітэрацыя (ад лац. ad –

‘пры’ + *litera* – ‘літара’) – паўтарэнне аднародных зычных гукаў у вершаваных радках, якое ўзмацняе гукавую і інтанацыйную выразнасць верша [1, с. 154]. Алітэрацыя спрыяе стварэнню шматлікіх прадметна-сэнсавых асацыяцый, таму выяўленчыя магчымасці алітэрацыі больш шырокія, за асананс. Часцей за ўсе ў вершаванай мове адзначаецца алітэрацыя шыпячых і свісцячых зычных [с], [с’], [з], [з’], [ш], [ж], выбухных [т], [д], [ц], [дз’], мяккіх і цвёрдых санорных гукаў [л], [м], а таксама дрыжачага [р]: *Спрабую ўласны боль забіць // Спакойнымі вачыма. // Прасцей жыву, чым можна жыць. // Складаней – чым магчыма* [2, с. 255]. *Не назавём – само не назавеца // Ні азярцо, ні твар, ані – вякі. // ...Ці знаеш ты, як рыфма цяжка тчэца, // Як рвецца песня – часта! – на шматкі?* [2, с. 254]. *Ні спачуванняў тых, ні перашкоды, // Ні адчування смутку, ні віны. // Адно – бруязца бэзавыя воды // І як стагоддзі роднае прыроды*

– // *Стаяць на вечнай варце валуны...* [2, с. 22]. *Палесак – сын мне, бор вячысты – друг. // Зіма зажурыць – развесяліць лета. // Цябе люблю, патрыярхальны плуг, // Цябе – у страшным космасе, ракета* [2, с. 25]. Ва ўрыўку з верша «Дарогу выслаў лістапад...» аўтарка ўжывае алітэрацыю зычных [с], [с’], [з] для таго, каб стварыць асацыяцыю восені, перадаць, як шалясціць апалае лісце: *Дарогу выслаў лістапад*
 // *Суровую, ды мяккую...* // *...Калі палонны мой настрой // Вы дзесьці абрываеце // І клікаць мілаю сястрой // Мяне не забываеце...* [3, с. 53]. Існуе шмат прыкладаў з вершаў, дзе адзначаецца алітэрацыя свісцячых для абазначэння гукаў прыроды, якія асацыіруюцца з гэтымі зычнымі. Вось некаторыя з іх: *І снегу, і лёду замнога, // І смаляць ва ўсю маразы. // Супольная наша дарога // Пралегла, як два палазы...* [4, с. 83]. *Сані, сані...*
 // *Даль за палазамі. // Добрае, спакойнае святло. // Сыпле снегам, // Дыша маразамі // Роднае палескае сяло* [5, с. 11].

Алітэрацыя шыпячых [ш], [ж] у суседстве з галоснымі ўжываецца для перадачы шоргату і г.д., напрыклад: *Ды вядома ж адмыслова! // Толькі й чую: жых ды жых, // Што баюся рانیць слова,*
 // *Не сказаўшы думкі ўслых!* [3, с. 35]. *Што ёсць сумотнае – у дождж, // І што прыцелькі парада – // Прайсціся пешкам басанож...* [3, с. 68]. *Як доўга дождж ілье, а я не чую. Наскрозь, да ніткі, вымакла зямля. // Ніхто нам шчасных дзён не навяшчуе, // Як самі мы – сягоння і пасля* [4, с. 294]. У другім, трэцім прыкладзе шыпячыя [ш], [ж] ў кантэксце з [ч], [шч] могуць перадаваць шум дажджу.

Выбухныя зычныя гукі [п], [б], [т], [к], [д] і [ц] у якасці алітэрацыі сустракаюцца ў тых выпадках, калі ўзнікае неабходнасць перадаць хуткаплынныя, рэзкія ці рытмічныя гукі: бульканне вады, стук дзятла і г.д.: *Лёгкім прымаразкам ціхім – // Дол сжавана-заіNELы.*
 // *...Ты с якой растаў бусліхай // Мой нядаўні бусел белы?* [2, с. 23]. *Жыву сярод глухіх балот. // Пад сонцам найвышэйшай пробы // Святкую першы свой палёт // Пасля працяглае хваробы* [5, с. 26]. Выбухныя ўжываюцца яшчэ і для таго, каб перадаць хуткасць: *Эй, плыць, плыць, плыць, - // Яшчэ вусцейка баліць. // Хоць слязінкай спазараначку, // Покуль дно не заняло... // Дайце лодачку-быстраначку...* [3, с. 38].

Санорныя [л], [л’], [м], [м’], [н], [н’] часцей за ўсе ўжываюцца для абазначэння плаўнасці, лёгкасці, павольнасці, таму што самі яны – плаўныя: *Ноччу цёмнаю, настыдаю // На сабе пагляд здаўду: // Пакахаю – не паміду, // Сто гадоў не разлюблю* [3, с. 66]. *А у каменя*

чадо // Стопудовае, няйначай. // І таму ён не заплача, – // Што б на камень ні ішло! [3, с. 24]. Праз паўтор санорных гукаў можна адчуць чуласць, дабрыню, як у вершах «У калыханку сыну», «Андрэю»: *Сні, мой сыне, сні, мой болю, // Сні, крыло майго жыцця... // Я й сама цяпер з табою, // Як вясёлае дзіця* [5, с. 168]. *Ах, не бойся: гэта сэрца // Развярэдзіла ўспамін. // Нікуды мне не падзецца // Без цябе, мой мілы сын!* [2, с. 167].

У вершах інтымнай лірыкі санорныя перадаюць эмацыянальна-сэнсавы цэнтр паэтычнага твора. Праз паўтор свісцячых і санорных паказваецца вясная радасць жыцця, чалавечае шчасце ці надзея: *Такой прысні, як яблыневы сад. // Там не ачахла сонечная сцежка. // Хвалюецца высокі снегапад, // А на губах – іскрыстая ўсмішка* [2, с. 246]. *Вясна, агонь зялёнага азарту, // Люблю твайго размаху крыгаход... // Зялёны сад – ён стане жоўтым заўтра, // Але нальецца тайнай сілай плод! // Аціхне шум. Ацежалее крона. // Ды зноў успыхне лісцік выразны. // І блаславіць нашчадак акрылёна // Кахання сад і ластаўку вясны* [2, с. 218]. *Ці ўзлятаю нанова, // Ці чакаю чаго? //*

...П'ю глыбіначку слова // З маўчання твайго... [3, с. 56].

Паэзія Я. Янішчыц мае народна-песенную аснову. У творах яна арганічна выкарыстоўвала фальклор сваёй мясцовасці (песні, прымаўкі, і інш.), а таксама палескую дыялектную лексіку. Алітэрацыя выбухных гукаў стварае ўражанне песні, частушкі: *Папрашу цябе, не руш: // Баба я бядовая. // Гарадскі твой капялюш, // Галава ж садовая* [2, с. 290].

Паўтарэнне санорнага зычнага гуку [р] выкарыстоўваецца для таго, каб чытач уявіў бурленне вады ці скрып снегу: *Адчайны крыгалом, // Надзей ж – не скрышыцца! // Праз лёд, праз буралом // Твая вясна вяршыцца* [4, с. 90].

У вершах Яўгеніі Янішчыц сустракаюцца двухгукавыя алітэрацыйныя паўторы: *Пераплятуцца сфінксы, цені, інкі, // Нямая ціша высветліць да слёз. // З Бярэсця – аж да полацкай Сафійкі // Святлець каханню маладых бяроз!* [2, с. 21].

Па тым парадку, у якім гукі ідуць адзін за адным у паўторы, іх можна размежаваць на прамыя – калі гукі паўтараюцца ў тым самым парадку: *Ўеца маладая палазня. // Усё ізноў вяртаецца да вусця... [3, с. 27]. З усмешкай ранішняй маёй, // Якой смяюцца толькі дзеці?.. [3, с. 27]. Надыхаўшыся водарам травы, // Лугі схадзіўшы так, // Нібыта горы, // Начамаі засынала я [2, с. 29]. Начамаі прачынаюся. // А вам, // Што сніцца вам, // Прамоўкля азёры? [4, с. 30]. Цяплейшых промняў сонечныя стужкі // Ужо ў стажкі прыбрала сенажаць. // Вось шумна парасыпаліся птушкі, // Ці ўсе яны нанова*

празвіняць? [4, с. 31]. *На іржышчы пазнаю. // З прагавітымі вачыма, // Як галодныя гракі, // Дзеці, родам з той, Айчыннай, // Ё полі лушчаць каласкі [2, с. 24]. Бунтуе рошчына ў дзяжы... // У тартаку вішчыць піла, // Кладзеца першы ўкос на вілы, // Шчыруе дзікая пчала... [2, с. 26]; і адваротныя: *Вось так – з адкрытым небам – заначую, // А зоркі будуць дзець у вышыні [2, с. 22]. Раўлі над вамі гулкія маторы... // Начамаі прачынаюся. // А вам, // Што сніцца вам, // Прамоўкляя азёры?.. [3, с. 30].**

Паводле спалучальнасці алітэраваных гукавых адзінак вылучаюцца паўторы, у якіх гукі, што паўтараюцца, стаяць побач: *Цябе люблю, патрыярхальны плуг, // Цябе – у страшным космасе, ракета [2, с. 25]. Груган стогадовы прасторы акіне, // Пракоціцца гром над бянтэжнасцю ніў [2, с. 51]. Пра старое гняздо буслішына, // Што разбурыў вятрыска... // Бачу, паўстала сцішана // Па-над айчынным прысакам... [4, с. 67]. // Калі адыходзяць слынныя паэты, // Цішэй сама становіцца зямля. // Нервуецца стамлёны млын планеты,*

// І замірае тонкі круг камля [5, с. 115]; і паўторы з гукамі, якія раздзелены іншымі, напрыклад: Шумеў сусветны ураган // Выгнаннікам паганым [2, с. 28]. Мне рукі абдзіраў дзірван – // Ралля лячыла раны. // На небасхіле юных крыл // Крыляла даль навывраст [2, с. 28]. Жыву сярод глухіх балот. // Пад сонцам найвышэйшай пробы // Святкую першы свей палёт // Пасля працяглае хваробы [2, с. 26]. Снег спявае калыханку, // Палыхнуў агонь вавёркі... [2, с. 23].

Яўгенія Янішчыц вельмі ўдала спалучае розныя віды алітэрацый, якія можна назіраць у адным і тым жа вершы.

Добра заўважаецца, што алітэрацыя – даволі яркая з’ява ў творчасці Я. Янішчыц. Дадзены від гукапісу ўзмацняе выразнасць і вобразнасць паэтычнага слова Я. Янішчыц. У разгледжаных вершах найбольш часта аўтарка ўжывае свісцячыя і санорныя гукі, а таксама іх камбінацыю.

Спіс літаратуры

- 1 Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – Мінск: Вышэйшая школа, 1979. – 320 с.
- 2 Янішчыц, Я. Выбранае / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2000. – 351с.
- 3 Янішчыц, Я. На беразе пляча: Лірыка / Я. Янішчыц – Мінск: Мастацкая літаратура, 1980. – 96 с.
- 4 Янішчыц, Я. Пачынаецца ўсё з любові...: вершы, паэмы / Я. Янішчыц. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2008. – 339 с.
- 5 Янішчыц, Я. Дзень вечаровы: вершы / Я. Янішчыц. – Мінск:

Мастацкая літаратура, 1974. – 80 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГТУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ